

KIBERXAVFSIZLIK, MA'LUMOTLARNI HIMOYA QILISH

A'zamjonova Zarina To'xtasin qizi

Inomjonov Axrorbek Elyorbek o'g'li

Abduraximov Ozodbek Azimjon o'g'li

Muhammad Al-Xorazmiy nomidagi TATU Farg'ona filiali talabalari

Kiberxavfsizlik - bu aql-idrokka erishish uchun tenglik mavjud bo'lgan yangi maydon.

Stefan Nappo

Annotatsiya: *Mazkur maqolada kiberxavfsizlikning elementlari va uning kompyuterlar, serverlar, mobil qurilmalar, elektron tizimlar, tarmoqlar va ma'lumotlarni zararli hujumlardan himoya qilish usullari to'g'risida ma'lumotlar berilgan.. Xavfsizlik dasturlari potensial zararli dasturlarni foydalanuvchining xatti-harakatlarini tahlil qilish va yangi infeksiyalarni qanday yaxshiroq aniqlashni o'rganish uchun yo'l yo'riqlar ko'rsatilgan.*

Kalit so'zlar: *Elektron, xavfsizlik, protokollar, virus, mobil, axborot, kiberxavfsizlik, kiberjinoyat.*

Zamonaviy dunyoda yangi texnologiyalar, elektron xizmatlar bizning kundalik hayotimizning ajralmas qismiga aylandi. Jamiyat kundan kun axborotkommunikatsiya texnologiyalariga tobora ko'proq qaram bo'lib borayotganligini hisobga olib, ushbu texnologiyalarni himoya qilish va ulardan foydalanish milliy manfaatlar uchun hal qiluvchi ahamiyatga ega va juda dolzarb mavzuga aylanmoqda. Har bir tashkilot uchun kiberxavfsizlikni ta'minlash maqsadida mazkur soha bilan shug'ullanuvchi xodimlar jalb qilinmoqda hamda xodimlarni kiberxavfsizlikka oid bilimlar bilan doimiy tanishtirib borish uchun qator seminar treyning mashg'ulotlari tashkil etilmoqda.

Kiberxavfsizlik hozirda yangi kirib kelgan tushunchalardan biri bo'lib, unga berilgan turlicha ta'riflar mavjud. Xususan, CSEC2017 Joint Task Force manbasida kiberxavfsizlikka quyidagicha ta'rif berilgan: kiberxavfsizlik – hisoblashlarga asoslangan bilim sohasi bo'lib, buzg'unchilar mavjud bo'lgan sharoitda amallarni to'g'ri bajarilishini kafolatlash uchun o'zida texnologiya, inson, axborot va jarayonlarni mujassamlashtiradi. U xavfsiz kompyuter tizimlarini yaratish, amalga oshirish, tahlillash va testlashni o'z ichiga oladi. Kiberxavfsizlik ta'limning mujassamlashgan bilim sohasi bo'lib, qonuniy jihatlarni, siyosatni, inson omilini, etika va risklarni boshqarishni o'z ichiga oladi. Tarmoqlar sohasida faoliyat yuritayotgan Cisco tashkiloti esa kiberxavfsizlikka quyidagicha ta'rif bergan: Kiberxavfsizlik – tizim, tarmoq va dasturlarni raqamli hujumlardan himoyalash amaliyoti. Ushbu kiberxujumlar odatda maxfiy axborotni boshqarish, almashtirish yoki yo'q qilishni; foydalanuvchilardan pul undirishni; normal ish faoliyatini buzishni maqsad qiladi. Hozirda samarali kiberxavfsizlik choralarini amalga oshirish insonlarga qaraganda qurilmalar va

ularning turlari sonining kattaligi va buzg'unchilar salohiyatini ortishi natijasida amaliy tomondan murakkablashib bormoqda.¹

Bugunga kelib, hayotning har bir jabhasi raqamlashmoqda, tug'ilishdan tortib vafot etishgacha raqamli boshqaruv asosida hayot kechirmoqdamiz. Aholi demografiyasining o'sishi hamda pasayishi, jinoyatchilik miqdorining harakatlanishi, valyuta qimmatliklarining harakatlari, onlayn savdo, shuningdek, masofaviy ta'lim, masofaviy boshqaruv kabilar shular jumlasidandir. Mazkur vositalar asosidagi hayot tarzi bizga beqiyos qulayliklar bermoqda, biroq bugun shaxsning

qadrsizlanishi, shaxsiy ma'lumotlarning dunyo bo'ylab tarqalib ketishi, firibgarlik qurboniga aylanishi har qachongidan osonlashmoqda. Buning tub sababi ham aynan raqamli dunyodir. 1995-yilda nashr etilgan M. Ethan Katshning "Raqamli dunyoda huquq" nomli kitobining kirish qismida William Gates tomonidan bir jumla aytiladi: "Kelajakda barcha narsa raqamli bo'ladi" (Katsh, 1995). Oradan 27 yil muddat o'tdi hamki, mazkur fikrning tasdig'ini ko'rmoqdamiz. Yuqorida aytilganidek, har bir soha va hayotning har bir jabhasi raqamlashmoqda. www.datareportal.com sayti tomonidan taqdim etilgan ma'lumotlarga qaraganda, bugungi kunda dunyo bo'ylab jami 5 milliard kishi internetdan foydalanmoqda – bu dunyo aholisining 63 foiziga teng demakdir.

Kiberhujumlar, kiberjinoyat, xakerliklarning zararli ta'siri raqamli dunyoda shaxsiy hayot xavfsizligini, shaxsiy ma'lumotlar daxlsizligi haqidagi qarashlarni tubdan o'zgartirib yubordi. Hozirda biz tomonimizdan "yangi sanoat inqilobi" deb nomlanayotgan jarayon yangi jamiyatni, yangi muhitni taqdim etganligi bilan bir tomondan ijobiy ahamiyat kasb etsa, ikkinchi tomondan real xavfni ham keltirib chiqarmoqda.

Misli ko'rilmagan rivojlanishga qaramay, internet bizga qo'rquvning yangicha ko'rinishlarini, xavfning yangicha shakllarini olib keldi. Majir Yar va Kevin F. Steinmetzlarning fikriga ko'ra, "Kibermakon, kompyuterlashtirilgan o'zaro aloqalar va almashinuvlar sohasi jinoyatchilar va deviant faoliyat uchun juda ko'p yangi imkoniyatlarni taqdim etadi (Yar, Majid, and Kevin F. Steinmetz, 2019).²Shuningdek, aksariyat manbalarda "kiberjinoyat" tushunchasi "kiberhujumlar", "kompyuterda sodir etilgan jinoyatlar" yoki "kompyuter jinoyatlari" kabi nomlar bilan atalishi, Gudmen va Benner tomonidan XXI asrning boshidayoq ilgari surilgan edi (Goodman, Brenner, 2002).³Biroq mazkur tushunchalar bir xil ma'no-mazmun anglatmasligini aytib o'tish joiz.

Misol uchun, "kiberjinoyatchilik" atamasi kompyuter bilan bog'liq jinoyatlarga qaraganda torroq tushunchani ifodalashi bilan ajralib turadi. Sababi, u faqatgina kompyuter tarmog'ini o'z ichiga olib, u bilan sodir etiladigan jinoiy qilmishlarni qamrab oladi. Kompyuterlar bilan bog'liq jinoyatlar esa hatto tarmoq bilan hech qanday aloqasi bo'lmagan, faqat shaxsiy kompyuter tizimlariga

² Yar, Majid, and Kevin F. Steinmetz. (2019). *Cybercrime and society*. SAGE.

³ Goodman, Brenner. (2002). The emerging consensus on criminal conduct in cybercrime. *International journal of law and information technology*, 144.

ta'sir qiladigan jinoyatlarni ham qamrab oladi (Gercke, 2012). ⁴Kiberjinoyatchilik transmilliy jinoyatchilikning rivojlanayotgan shaklidir.

Birlashgan Millatlar Tashkilotining Jinoyatchilikning oldini olish va huquqbuzarlarni profilaktika qilish bo'yicha 10Kongressida tegishli seminar doirasida raqamli texnologiyalar orqali sodir etiladigan jinoyatlar uchun ikkita asosiy ta'rif ishlab chiqilgan edi.

Tor ma'noda, kiberjinoyatchilik (kompyuter jinoyati) bu kompyuter tizimlari xavfsizligining buzib kirilishi va aynan kompyuterlar tomonidan ma'lumotlarning g'arazli maqsadlarda qayta ishlanib foydalanilishi tushuniladi. Kiberjinoyatchilik, keng ma'noda esa, (kompyuter bilan bog'liq jinoyatlar) kompyuter tizimi yoki tarmog'i orqali yoki aynan kompyuterga va raqamli tizimlarga nisbatan sodir etilgan har qanday noqonuniy xatti-harakatlarni, shu jumladan, kompyuter tizimi yoki tarmog'i orqali noqonuniy egalik qilish va ma'lumotlarni taqdim etish yoki tarqatish kabi jinoyatlarni qamrab oladi (Patri, 2009).¹²¹ Kibermakonning chegarasiz hududida sodir bo'ladigan jinoyatning murakkab tabiati uyushgan jinoyatchilik guruhlarining tobora ko'payib borishi bilan murakkablashadi hamda mazkur omillarning ta'sirida jinoyatchilikning yangicha ko'rinishi tobora xavflilik kasb etmoqda.

Umumiy xulosa qilib aytganda, bugungi juda ham tez harakatlanayotgan raqamli dunyoda, avvalo, shaxsning, shuningdek, ma'lumotlarning xavfsizligi amalga oshirilayotgan chora-tadbirlarning ko'lami hamda ta'sir darajasiga har jihatdan bog'liqdir.

Yuqorida qayd etilganidek va tahlil qilinganidek, kiberjinoyatchilik jamiyat va davlatning eng xavfli dushmanidan biriga aylanmoqda. Unga qarshi kurashda esa eng samarali tizimlarni joriy etish, amaliyotga kiritish hamda integratsiyani kuchaytirish talab etilmoqda. Yana muhim jihat esa kiberxavfsizlik, raqamli huquq hamda raqamli gigiyenani shakllantirish, kundalik turmushning ajralmas qismiga aylantirish zamon talabi sifatida qayd etilmoqda.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mamadalieva , S., Abdurakhimov , O., & Tojidinov , A. (2024). CLASSIFICATION OF TECHNOLOGIES BASED ON ARTIFICIAL INTELLIGENCE AND AI. Research and Implementation, 2(2), 8–15. извлечено от <https://fer-teach.uz/index.php/rai/article/view/2241>

2. Mamadalieva , S., Abdurakhimov , O., & Tojidinov , A. (2024). CYBERCRIME AND TECHNOLOGICAL GADGETS. Research and Implementation, 2(2), 16–22. извлечено от <https://fer-teach.uz/index.php/rai/article/view/2242>

⁴ Gercke D.M. (2012). Understanding cybercrime: phenomena, challenges and legal response. Geneva: International Telecommunication Union (ITU). ¹²¹ Patri A.K. (2009). Cyber Law. Lucknow.

3. Tojidinov , A., & Abdurahimov , O. (2023). SANOAT ALOQALARIDAGI MA'LUMOTLAR ALMASHINUV XAVFSIZLIGI. Engineering Problems and Innovations. извлечено от <https://fer-teach.uz/index.php/epai/article/view/889>
4. Абдурахимов , О., & Тожидинов , А. (2023). ЭЛЕМЕНТЫ КИБЕРБЕЗОПАСНОСТИ, МЕТОДЫ ЗАЩИТЫ СЕТЕЙ И ДАННЫХ ОТ ВРЕДОНОСНЫХ АТАК. Research and Implementation, 1(6), 4–9. извлечено от <https://fer-teach.uz/index.php/rai/article/view/904>
5. Абдурахимов, О., & Махмудов, У. (2023). ВВЕДЕНИЕ В МАШИННОЕ ОБУЧЕНИЕ. Talqin Va Tadqiqotlar, 1(14). извлечено от <https://talqinvatadqiqotlar.uz/index.php/tvt/article/view/971>
6. Ilhomjon o'g'li, T. K., To'xtasin o'g'li, U. J., & Azimjon o'g'li, A. O. (2023). ZAMONAVIY TEXNOLOGIYALAR JAMIYATDAGI TARAQQIYOTIDAGI O'RNİ VA ANAMIYATI. International Conference on Architecture and Civil Engineering, 1–3. Retrieved from <https://conf.innovascience.uz/index.php/ICACE/article/view/31>
7. Тохтасинович, У. Д. ., Илхомжонович, Т. К. ., & Азимжонович, А. О. . (2023). РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ ТЕЛЕКОММУНИКАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В НАШЕЙ СОВРЕМЕННОЙ ЖИЗНИ. "ONLINE - CONFERENCES" PLATFORM, 140–142. Retrieved from <https://papers.online-conferences.com/index.php/titfl/article/view/1261>
8. То'xtasin o'g'li, U. J. ., Azimjon o'g'li, A. O. ., & Ilhomjon qizi, I. S. . (2023). THE TRANSFORMATIVE ROLE AND IMPORTANCE OF TELECOMMUNICATION TECHNOLOGIES IN OUR DAILY LIVES. "ONLINE - CONFERENCES" PLATFORM, 138–139. Retrieved from <https://papers.online-conferences.com/index.php/titfl/article/view/1260>
9. Jamshidbek, U., Abdurahman, M. B., Azimjon, A. O., & Nozimjon, N. U. (2023). Next Generation Networks (NGN) Management Concept. Web of Synergy: International Interdisciplinary Research Journal, 2(1), 28-30.
10. Turdaliyev, K., Isokjonova, S., & Abdurakhimov, O. (2023, May). FROM INNOVATIVE PEDAGOGICAL TECHNOLOGIES IN EDUCATION STAGES OF USE. In International Conference On Higher Education Teaching (Vol. 1, No. 3, pp. 5-6).
11. Umaraliyev, J., Abdurakhimov, O., & Isokjonova, S. (2023, June). USE AND EFFECTIVENESS OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN MEDICINE. In Academic International Conference on Multi-Disciplinary Studies and Education (Vol. 1, No. 11, pp. 148-151).
12. Umaraliyev, J., Turdaliyev, K., Isoqjonova, S., & Abdurakhimov, O. (2023). ITS APPLICATIONS AND PROSPECTS IN EDUCATION. Interpretation and Researches, 1(11). search the horse
13. AO Azimjon o'g'li, TA Ilhomjon o'g'li . NETWORK OPERATING SYSTEMS. XALQARO ANIQ FANLAR TAHLILI, 2023. (Vol. 1, No. 2, pp. 51-54).
14. AVTOTRANSPORT VOSITALARINI KIBERHUJUMLARDAN HIMOYA QILISH BO 'YICHA YO 'L XARITASI . Новости образования: исследование в XXI веке, 2023. (Vol. 2, No. 13, pp. 70-74).

15. Ilhomjon, T. K., Azimjon, A. O., & Nazimjon, N. U. (2023). CLOUD TECHNOLOGIES AND CLOUD COMPUTING. JOURNAL OF SCIENCE, RESEARCH AND TEACHING, 2(8), 79-81.
16. Ilhomjon o'g'li, T. A., & Azimjon o'g'li, A. O. (2023). ANDROID XAVFSIZLIGI, XAVSLIK TIZIMLARINI YAXSHILASH. PEDAGOG, 6(6), 753-757.
17. NU Nozimjon o'g'li, AO Azimjon o'g'li, TA Ilhomjon o'g'li. Information and Communication Technologies in Education LMS Systems. American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157). (Vol. 1, No. 6, pp. 28-31).
18. AO Azimjon o'g'li, TA Ilhomjon o'g'li, NU Nozimjon o'g'li. Lms Systems and Their Description. American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157). (Vol. 1, No. 6, pp. 22-24).
19. NU Nozimjon o'g'li, AO Azimjon o'g'li, TA Ilhomjon o'g'li. Education to Give in Processes Information and Communication Technologies. American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157). (Vol. 1, No. 6, pp. 18-21).
20. TA Ilhomjon o'g'li, NU Nozimjon o'g'li, AO Azimjon o'g'li. Grid Analysis and Design. American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157). (Vol. 1, No. 6, pp. 25-27).
21. NU Nozimjon o'g'li, AO Azimjon o'g'li, TA Ilhomjon o'g'li. Информационные И Коммуникационные Технологии В Образовании LMS Системы. American Journal of Science on Integration and Human Development (2993-2750). (Vol. 1, No. 6, pp. 17-20).
22. AO Azimjon o'g'li, TA Ilhomjon o'g'li, NU Nozimjon o'g'li. The Evolution of Graphical Interfaces for Programming TRACE MODE 6 Algorithms. American Journal of Pediatric Medicine and Health Sciences (2993-2149). (Vol. 1, No. 6, pp. 72-74).
23. TA Ilhomjon o'g'li, NU Nozimjon o'g'li, AO Azimjon o'g'li. Grid Tahlil Va Loyihalash. American Journal of Public Diplomacy and International Studies (2993-2157). (Vol. 1, No. 5, pp. 132-134).
24. NU Nozimjon o'g'li, AO Azimjon o'g'li, TA Ilhomjon o'g'li. Ta'lim Berish Jarayonlarida Axborot-Kommunikatsiya Texnologiyalari. American Journal of Language, Literacy and Learning in STEM Education (2993-2769). (Vol. 1, No. 6, pp. 26-29).